

Met vorstenkroon en hermelijnmantel

De presentatie van de familie Van Rechteren als adellijk geslacht

A.J. Mensema

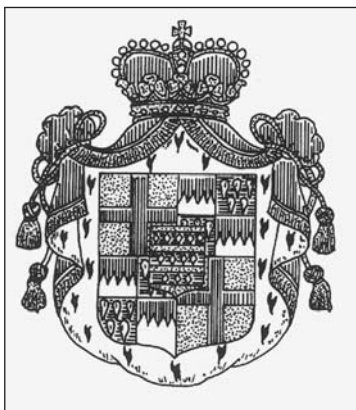
Na de voltooiing in 1993 van de inventarisatie en de ordening van het archief van het huis Almelo in Twente diende dit archief verpakt te worden met inachtneming van de daarvoor geldende regels.¹ Tevens diende het voorzien te worden van genummerde etiketten, zodat de archiefstukken met behulp van de in druk uitgegeven inventaris gemakkelijk zouden zijn te raadplegen. Deze etiketten zouden voorzien worden van de naam van de beherende instelling, destijds het Rijksarchief in Overijssel, en die van het archief 'Huisarchief Almelo'. Om te laten zien aan wie dit archief toebehoorde, wenste de heer van Almelo het etiket te laten voorzien van zijn familiewapen 'Rechteren Limpurg', met als hartschild 'Almelo'. Voor het prototype van dat wapen werd verwezen naar het aangebrachte volledige wapen in het voorfront van de aanbouw uit 1883 aan het huis Almelo zelf.

Een vorstenkroon en -mantel

De verbouwing van het huis Almelo geschiedde in de jaren tachtig van de negentiende eeuw om het goed bewoonbaar te maken. Immers, het huis had nog zijn oude zeventiende-eeuwse structuur, waarbij men van het ene vertrek in het andere kwam, de zogenaamde enfilade. In de negentiende eeuw was de behoefte aan privacy gegroeid en wenste men niet meer gestoord te worden door familieleden of bedienden die maar door allerlei kamers liepen. Daarom werd het huis in volume uitgebreid en diende het nieuwe gedeelte om gangen, overlopen en hallen te creëren en zo verbindingen te krijgen tussen de verschillende vertrekken, zonder dat men zo'n vertrek door hoefde te gaan. Dit gebeurde in opdracht van Adolph Frederik graaf van Rechteren Limpurg, die na de dood van zijn vader in 1851 heer van Almelo en Vriezenveen was geworden. In 1863 was hij gehuwd met Ada gravin van Rechteren, waarna het pas gehuwde paar zich op het huis vestigde, waar ook de kinderen werden geboren. Deze ver- en nieuw-

1 A.J. Mensema, R.M. de Raat en C.C. van der Woude, *Inventaris van het huisarchief Almelo 1236-1917(1933)* (Zwolle, 1993).

bouw werd in 1883 voltooid. Om zijn stempel op het huis te zetten, liet Adolph Frederik in 1890 het wapen in de gevel aanbrengen. Dit kwam in de plaats van een gedenksteen uit 1662, aangebracht door Zeger van Rechteren, waarop in het Latijn gememoreerd werd, dat dit huis ook voor de landlieden en de bewoners van de stad Almelo als een toevlucht mocht dienen in tijden van nood.

Linksboven: Wapen Van Rechteren Limpurg Almelo uit 1993, zoals gebruikt op de etiketten op de dossiers van het Huisarchief Almelo.

Rechtsboven: Wapen Van Rechteren Limpurg Almelo in de voorgevel van Huis Almelo. Het door Hermann Schiess in 1890 vervaardigde eeldhouwwerk werd aangebracht in opdracht van Adolph Frederik graaf van Rechteren Limpurg, heer van Almelo en Vriezenveen. (foto J. Sevenstern, Twello)

Onder: Huis Almelo in de zomer van 1984. De toegang tot het huis is een uitbouw, daterend uit 1883. In het midden van die gevel – boven de deur – is het wapen aangebracht (foto J. Sevenstern, Twello)

Door de graaf van Rechteren Limpurg werd het ontwerp van het wapen en het beeldhouwen daarvan uitbesteed aan de in het Duitse Wiesbaden woonachtige kunstenaar Hermann Schiess.² Door zijn Duitse verwanten was de graaf met hem in contact gekomen, kennelijk tijdens een bezoek aan zijn familie te Markt Einersheim ten zuiden van Würzburg.

Het wapen in de voorgevel bestaat uit een gevierendeeld wapen met in de kwartieren de wapens Rechteren en Limpurg, met als hartschild Almelo. Het schild wordt gedekt door drie helmen met de helmtekens van Rechteren, Almelo en Limpurg. Het schild wordt vastgehouden door twee griffioenen. Tot zover niets nieuws. Dit is het gebruikelijke wapen, zoals bevestigd in 1814 bij de benoeming van verschillende leden van dat geslacht in de ridderschap van Overijssel.³ Dat Almelo in dit geval werd toegevoegd door de bezitter van de heerlijkheid Almelo en Vriezenveen, mag gebillijkt worden. Maar het geheel is geplaatst op een vorstenmantel, gedekt door een vorstenkroon, zoals gevoerd door soevereine vorsten in het Duitse Rijk.⁴

De vraag kan gesteld worden of dit wel klopt in de Nederlandse context. De toenmalige heer van Almelo in 1890 had eigenlijk geen recht op dit wapen. Hij had zich kennelijk laten verleiden niet onder te doen voor zijn Duitse neef. Deze laatste, Friedrich Ludwig Graf von Rechteren-Limpurg-Speckfeld, had immers wel recht op een vorstenkroon en een vorstenmantel. Voor het hoe en waarom moeten we iets verder teruggaan in de geschiedenis.

In 1805 overleed op het huis Almelo Sofia Carolina Florentina des H.R. Rijksgravin van Rechteren. Zij was weduwe van Johan Reinhard Burchard Rudolf des H.R. Rijksgraaf van Rechteren, heer van Noorddeurningen in Twente. Dit huwelijk – een tweede – was kinderloos gebleven. Daarvoor was zij gehuwd geweest met Johan Everard Adolf des H.R. Rijksgraaf van Rechteren Limpurg. Haar eerste huwelijk was met een achterneef en het laatste met een neef. Het waren, zoals begrijpelijk, gearrangeerde huwelijken om binnen de familie Van Rechteren zekere rechten veilig te stellen om zo het kapitaal aan goederen bijeen te houden en andere begerige familieleden uit te sluiten.⁵

In dat jaar 1805 was een aanzienlijke erfenis vrijgekomen. Sofia van Rechteren was zelf bezitster geweest van de heerlijkheid Almelo en Vriezenveen in de provincie Overijssel. Aan deze heerlijkheid waren voor 1795 belangrijke rechten verbonden geweest, die toen echter alle teniet gingen, en de hooggeboren vrouwe van Almelo werd in het vervolg aangeschreven als ‘de burgeresse Van Rechteren’. Haar laatste echtgenoot – een van de begerige neven – bracht de havezate Noorddeurningen in Twente mee ten huwelijk, wat een niet onaanzienlijke inbreng was. Dit huwelijk vrijwaarde haar van haar overige familieleden, die op haar bezit aasden. Haar eerste man had het kasteel Rechteren bij Dalfsen met een aanzienlijk goederenbezit ten huwelijk meegebracht en

2 Historisch Centrum Overijssel te Zwolle (HCO), Huisarchief (HA) Almelo, inv. nr. 1502.

3 *De Nederlandse adel. Besluiten en wapenbeschrijvingen* ('s-Gravenhage, 1989) 176.

4 Dit wapen werd in 1993 als uitgangspunt genomen voor het wapen op het etiket, zij het dat niet gekozen werd voor een ‘Grosses Wappen’, maar voor een kleine variant: de vorstenmantel met kroon, waarop alleen het wapenschild. De heer van Almelo was zeer tevreden.

5 A.J. Mensema, ‘Sofia C.F. van Rechteren, vrouwe van Almelo’, *t'Inschrien*, XXXIV (2002) 7-13.

daarenboven nog het bezit van het graafschap Limpurg in Frankenland.⁶ Het bezit daarvan gaf hem het recht om zitting te nemen in de Fränkische Grafenbank van het Heilige Roomse Rijk van de Duitse Natie en de Rijksdag te bezoeken. Alleen uit het eerste huwelijk waren kinderen geboren.

Nu was in 1805 de situatie aanmerkelijk gewijzigd. De provincie Overijssel maakte deel uit van een gecentraliseerde staat, waarin voor gebieden met een aparte status, zoals de heerlijkheid Almelo, geen plaats meer was. Ook in het Duitse Rijk was de toestand gewijzigd. Onder invloed van de Franse veroveringen onder Napoleon vond in 1803 de secularisatie plaats van de vele kerkelijke staatjes en werden er nieuwe grenzen getrokken. De lol was er geheel vanaf, toen in 1804 Napoleon zichzelf tot keizer der Fransen proclameerde en zich vervolgens op 2 december van dat jaar ook kroonde. De toenmalige Habsburgse Duitse keizer Frans II zag in de vorming van de Rijnbond, de met Frankrijk verbonden Duitse staten, het einde van het Heilige Roomse Rijk en zou op 6 augustus 1806 de kroon van dat Rijk neerleggen, waarmee het Rijk was opgehouden te bestaan. Vele Duitse rijksgraven en rijksvorsten zagen hun gebieden daarna opgeslokt door grotere staten en aan hun soevereiniteit kwam derhalve ook een einde. Het graafschap Limpurg ging deel uit maken van een nieuw gevormd koninkrijk Beieren. Maar in dynastieke families was men gewend om te wachten.

Pas in 1819 werden onder de erfgenamen van Sofia van Rechteren in een *Hausvertrag* de gezamenlijk geërfde goederen verdeeld. De kinderen van de inmiddels overleden oudste zoon erfden Rechteren en Almelo en de jongste zoon kreeg de Frankische goederen. Wel werd de bepaling in dat *Hausvertrag* opgenomen, dat bij uitsterving van de Duitse tak de Nederlanders gerechtigd zouden zijn tot de Duitse goederen. In dit *Hausvertrag* werd de familie als één geheel beschouwd, met gezamenlijke belangen, zoals de instandhouding van de verschillende rechten en goederen, en dus niet als een gemeenschap van individuen met afzonderlijke belangen.⁷

De jongste zoon, in de familie gewoon Frederik Reint genoemd, had aldus de Duitse goederen verworven. Weliswaar was hij tijdens het ancien régime in 1786 vanwege de havezate Noorddeurningen in de ridderschap van Overijssel verschreven en had hij zitting genomen in de Statenvergadering, doch dit belette hem niet enige tijd later in het leger van Lafayette in Noord-Amerika te strijden tegen de Engelsen voor de Amerikaanse vrijheid. Hij werd dan ook wel ‘de Amerikaan’ genoemd. In 1814, na het herstel van Nederlands onafhankelijkheid, werd hij benoemd in de nieuw geschapen Overijsselse ridderschap met het predikaat jonkheer. Toen hij na de sluiting van het *Hausvertrag* zich ook daadwerkelijk in Frankenland vestigde, kreeg hij in 1823 erkenning van de Beierse koning van de titel van ‘Erlaucht’ bij recht van eerstgeboorte.⁸ Dit werd bekrachtigd door het besluit van de Duitse Bondsdag van 22 april 1829. Met dit laatste besluit werden de oude Duitse rijksgrafelijke en -vorstelijke families begunstigd ter compensatie van het verlies van hun onafhankelijkheid en opgetrokken tot de *ebenbürtigkeit* van de dan regerende Duitse vorstenhuizen. De familie Van Rechteren Limpurg behoorde in Duitsland sindsdien tot de ‘mediatisierte’ vorstelijke

6 A.J. Mensema, *Kasteel Rechteren* (Zwolle, 1991).

7 HCO, HA Almelo, inv. nr. 752.

8 *Almanach de Gotha* (Londen, 1998) 472.

families. Daardoor waren zij gerechtigd tot het voeren van een vorstenmantel, bekroond met een vorstenhoed of -kroon. En krachtens de bepalingen van het *Hausvertrag* van 1819 rekenden ook de leden van de Nederlandse tak zich daartoe.

Maar volgens Nederlands adelsrecht – de titel graaf was in 1822 gehomologeerd – waren de Nederlandse leden van de familie Van Rechteren Limpurg slechts gerechtigd tot het voeren van een kroon van drie bladeren en twee parels, laat staan dat een vorstenhoed of -kroon voorkwam in het antwoord dat koning Willem I op 4 februari 1816 gaf op een aan hem gerichte vraag van de Hoge Raad van Adel over adelskronen.⁹ En voor Nederlanders geldt nu eenmaal de Nederlandse wet en het etiket op de dozen en het verpakkingsmateriaal van het archief van huis Almelo is dus voorzien van een ogenschijnlijk verkeerde afbeelding, die echter wel in overeenstemming is met het *Hausvertrag*.

Dit moeten we zien conform de binnen de familie Van Rechteren Limpurg in Nederland heersende gevoelens. Die waren in die tijd – het einde van de negentiende eeuw – vooral jegens het Oranjehuis niet zo positief. In een vergadering van de Overijsselse ridderschap uit 1896 vond Adolph Zeyger graaf van Rechteren Limpurg Rechteren, dat de regentes – koningin Emma – de neiging had ‘om den lageren klassen en der ambtenaarenwereld welgevallen te zijn en mannen van hooge geboorte nonchalant te behandelen, eene neiging die gesteund wordt door Hare omgeving, voor een groot

Rechts: Mr. Adolph Frederik Lodewijk graaf van Rechteren Limpurg in het kostuum van de Duitse Orde, door A. Pirsch (doek; foto Iconografisch Bureau, Den Haag)

Onder: Het ‘Reichsgräfl[iches] Wappen v[on] Rechteren u[nd] Limpurg’, zoals gegraveerd voor een wapenboek in 1799. Het gevierendeeld wapen bestaat uit de kwartieren Rechteren (in goud een rood kruis) en Limpurg. (Particuliere collectie)

⁹ Vgl. J.Ph. de Monté verLoren, ‘Het wapen en de Graventitel van den Nederlandschen tak van het geslacht van Rechteren Limpurg’, *De Nederlandsche leeuw*, LVII (1939) 166-168.

deel bestaande uit leden van pas opkomende geslachten' en met die laatsten bedoelde hij dan de sedert 1813 in de Nederlandse adelstand verheven families.¹⁰

Dit gevoel bleef toch nog ook nadien in de familie Van Rechteren Limpurg hangen, immers het zwierige portret van Adolf Frederik Lodewijk graaf van Rechteren Limpurg, heer van Almelo en Vriezenveen in het kostuum van de Duitse Orde uit 1912 door de Oostenrijkse society schilder Adolf Pirsch vertoont in de rechterbovenhoek het wapen Van Rechteren Limpurg met de ons nu zo bekende vorstenkroon, bestaande uit een band met vijf bladeren, twee beugels, bezet met edelstenen, getopt door een rijksappel en gevoerd met een rode muts. Bekijken we echter het opzweringsdiploma van deze graaf van Rechteren Limpurg met vier kwartieren ten behoeve van opname in de Duitse Orde uit 1891, dan treffen wij daar wapenafbeeldingen aan overeenkomstig het in 1814 vastgestelde.¹¹

De erfenis van de *cavalier*

Waaraan ontleende de familie Van Rechteren Limpurg toch die bovenationale gecharmeerdheid met *Hochadel* en de vorstenkroon? We moeten daarvoor teruggaan naar de zeventiende eeuw, toen de familie nog gewoon Van Rechteren heette.

De familie behoorde in die tijd reeds tot de vooraanstaande Overijsselse geslachten die beschreven waren in de ridderschap van Overijssel en daardoor toegang hadden tot het bestuur van het gewest Overijssel en de bestuurlijke posten en ambten in de Republiek der Verenigde Nederlanden. Toch was zij niet een gewone riddermatige

Zeger van Rechteren (doek; foto
Iconografisch Bureau, Den Haag)

10 A.J. Mensema, 'Van Ridderschap naar 'zedelyk ligchaam'. De Ridderschap van Overijssel na 1795', in: A.J. Mensema, e.a., *De Ridderschap van Overijssel. Le métier du noble* (Zwolle, 2000) 138.

11 *Ibidem*, 137 (Opzweringsstaat van Adolph Frederik Lodewijk graaf van Rechteren Limpurg t.b.v. de Duitse Orde, 24 januari 1891).

Overijsselse familie. Zij bezat in de heerlijkheid Almelo en Vriezenveen enkele soevereine rechten, zoals die elders in Overijssel niet werden uitgeoefend. Naast de heerlijkheid Almelo en Vriezenveen waren er nog de heerlijkheden De Eze, Zalk en Veecaten en Gramsbergen. Maar die laatsten waren slechts een schaduw van Almelo en Vriezenveen.

Ook hun huwelijken in voorgaande tijden waren beslist atypisch voor Overijssel. Bij voorkeur huwden de mannelijke leden van de familie niet met dochters uit riddermatige Overijsselse geslachten, maar met vrouwen uit andere gewesten die behoorden tot de voornaamste aldaar gevestigde geslachten en veelal bezitters waren van niet onaanzienlijke heerlijkheden.

Sedert 1645 was Zeger van Rechteren heer van Almelo. Hij was al in 1644 toegelaten tot de Overijsselse ridderschap, zat van 1650 tot 1658 in het college van Gedeputeerde Staten van Overijssel en was van 1663 tot 1666 gedeputeerde vanwege Overijssel ter Staten-Generaal. Bovendien was hij nog kolonel in het Staatse leger. In 1652 hertrouwde hij, als weduwnaar van Margaretha van Arnhem, met Margaretha Torck, die weduwe was van Anthony van Aeswyn, heer van Brakel. Zijn aspiraties als heer van Almelo waren aanzienlijk. Zo probeerde hij op verschillende manieren de bemoeiingen van de Staten van Overijssel met de heerlijkheid buiten te sluiten en zelfs te verminderen. Hij schroomde daarbij niet om ook fysiek geweld jegens anderen te gebruiken.¹² Hij deed dat waarschijnlijk uit overtuiging, niet zozeer om zijn werkelijke macht te vergroten, maar eerder om de eer en hoogheid van zijn familie te verstevigen en vooral ook duidelijk tot uiting te brengen. Zijn presentie als edelman, als man van adel, moest vooral gehandhaafd worden en het liefst vergroot.

Zeker is dan ook, dat de nieuwbouw van het huis Almelo hiertoe diende. In 1652, na zijn huwelijk, was die voltooid, toen Margaretha Torck haar meubels vanuit Zaltbommel naar Almelo liet overbrengen. Het huis zelf werd voorzien van een fraai interieur, waarin ongetwijfeld het ruitersportret van Zeger van Rechteren de centrale rol vervulde.¹³ Op dit ruitersportret zien we Zeger van Rechteren in een geelachtige jas zitten op een stappend paard. Zijn hoofd is voorzien van een grote, ruim bepluimde, hoed en in zijn rechterhand voert hij de commandostaf. De figuur van Van Rechteren is ten opzichte van het paardenlijf iets te groot weergegeven. Zo'n vertekening van de werkelijkheid was niet een schoonheidsfout, maar was welbewust gekozen om de ruiter prominenter weer te geven. En op de achtergrond zien we in de verte de toren van het stadje Almelo, met niet ver daar vandaan de contouren van het nieuwe huis Almelo.¹⁴ Hier zetelde dus werkelijk iemand, want de vervaardiging van een ruitersportret was in die tijd zeker iets dat niet gewoon was. We kennen eigenlijk, naast de cavalcadeportretten van de Nassause vorsten, slechts een paar andere uit die tijd, waaronder een portret van een lid van de familie Brederode. Ook de Brederodes hoorden immers tot de aanzienlijkste geslachten van het gewest Holland en Van Rechteren stelde zich met hen duidelijk op één lijn.¹⁵

12 HCO, HA Almelo, inv. nrs. 178 en 179.

13 C. Dumas, *In het zadel. Het Nederlands ruitersportret van 1550 tot 1900* ('s-Gravenhage, 1979) 100 (nr. 9).

14 A.J. Gevers en A.J. Mensema, *De havezaten in Twente en hun bewoners* (Zwolle, 1995) 71 (een ander ruitersportret geeft Zeger van Rechteren in harnas).

15 A.J.M. Koenheim, e.a., ed., *Johan Wolfert van Brederode 1599-1655. Een Hollands edelman tussen Nassau en Oranje* (Zutphen, 1999) 85.

Het moet voor Zeger van Rechteren een persoonlijke tragedie zijn geweest, dat geen van zijn twee vrouwen hem kinderen kon schenken. Voor hem gold immers zeer zwaar het dynastieke element, de voortzetting van zijn geslacht. Toen Zeger van Rechteren in 1674 overleed, bleek hij zijn neefje Adolf Hendrik van Rechteren te hebben aangewezen als zijn universeel erfgenaam.¹⁶ En het zou later blijken dat dat een goede keus was, ofschoon diens oudere broer Johan Zeger ook geen slechte keus zou zijn geweest.

Een hermelijnmantel om de schouders

Het was ten slotte Adolf Hendrik van Rechteren, die voor nieuwe roem voor de familie zou zorgen. Zijn met zwier geschilderde portret op het kasteel Rechteren uit ongeveer 1680 toont ons hem als een zelfverzekerde jongeman. In 1680 aanvaardde hij de erfenis van zijn oom Zeger en kon hij vanwege Almelo in de ridderschap van Overijssel verschreven worden en ving zijn bestuurlijke carrière aan. Hoewel hij nimmer een militaire functie vervulde, zoals zijn oom, is hij toch afgebeeld met een borstharnas. Hij droeg deze ‘militaire’ outfit om zijn status als riddermatige te onderstrepen. En om zijn unconventionaliteit en zelfverzekerdheid te onderstrepen, was rond zijn linkerbovenarm een bontgekleurde doek met een grote strik gewikkeld. Ook nu nog is dit portret indrukwekkend en, hoewel niet groot van proporties, trekt het in de grote zaal van het kasteel Rechteren bij binnenkomst bijna alle aandacht.¹⁷

Adolf Hendrik van Rechteren werd in 1693 afgevaardigde van Overijssel ter Staten-Generaal. Dit bracht hem naar Den Haag, waar de zittingen van de Staten-Generaal

Adolf Hendrik van Rechteren als jonge man, omstreeks 1680 (doek; foto Hans Westerink)

¹⁶ HCO, HA Almelo, inv. nr. 197.

¹⁷ A.J. Mensema, *Kasteel Rechteren* (Zwolle, 1991) 72; Gevers en Mensema, *De havezaten in Twente*, 242.

werden gehouden. Daar ook kwam hij in contact met de Johann Friedrich des H.R.Rijksgraaf zu Castell in Rüdenhausen uit Frankenland.¹⁸ Deze zwierige militair in Statendienst, die kennelijk af en toe in geldelijke problemen zat, had nog een zestal ongehuwde zusters die eigenlijk ook wel aan de man moesten.

De oudste zuster kwam helaas niet in aanmerking, want zij was fysiek en mentaal niet geheel in orde, maar wel de tweede zuster, en dat was Sofia Juliana. Het huwelijk werd met veel luister te Rüdenhausen in het graafschap Castell op 8 februari 1695 ingezegend.¹⁹ Weliswaar moest die oudste zuster Dorothea Sofie toch ook meegenomen worden; zij kreeg een vertrek op Almelo toegewezen, waar zij in 1722 stierf.²⁰ Het was de eerste keer dat een Van Rechteren huwde met een dochter uit een rijksgrafelijk geslacht; immers de Castells maakten deel uit van de Fränkische Grafenbank en hadden in die hoedanigheid het recht om aan de Rijksdag deel te nemen. Dit betekende natuurlijk ook vermeerdering van aanzien voor Adolf Hendrik van Rechteren. Zijn prestige steeg nog meer toen hij in 1705 werd geroepen tot het hoogste politieke ambt in Overijssel en drost van Salland werd. Hij werd daardoor voorzitter van de gewestelijke statenvergadering én van de ridderschap van Overijssel. Al eerder, in 1701, had Van Rechteren het Europese politieke toneel betreden. Namens de Staten-Generaal werd hij op een ambassade naar de keurvorst van Mainz gestuurd. Toen de grote Europese oorlog uitbrak, die bekend staat als de Spaanse Successieoorlog, vergezelde hij de troepen van de Republiek dikwijls als gedeputeerde te velde. In die hoedanigheid ontmoette hij de geallieerde bevelhebber, de hertog van Marlborough, diverse malen. Het was dan ook Van Rechteren, die als eerste de Staten-Generaal inlichtte over de schitterende overwinning van de geallieerden bij Blenheim.

In 1705 kreeg hij van de Staten-Generaal de opdracht voor een ambassade naar de keizer te Wenen. De voornaamste reden om hem daarnaartoe te sturen was om als bemiddelaar op te treden in het geschil tussen de keizer en de ‘malcontenten’ in Hongarije. Adolf Hendrik wekte zeker het vertrouwen van de keizer, want al voordat hij de onderhandelingen had voltooid, bereikte hem het bericht, persoonlijk door de vicekanselier van de keizer overgebracht, dat keizer Leopold I nog net voor zijn dood in zijn raad had bekend gemaakt Van Rechteren te verheffen tot graaf van het Heilige Roomse Rijk.²¹ ’s Keizers opvolger, zijn zoon Jozef I, had zich met dat voorstel kunnen verenigen, reden waarom de benoeming was geschied door Leopold I, maar het diploma op naam van Jozef I werd uitgevaardigd. Van Rechteren was zeer verguld met deze verheffing. Vol trots deed hij hiervan mededeling aan de Staten-Generaal, die zich echter van commentaar onthielden. De raadspensionaris Heinsius deed het anders. Hij feliciteerde de nieuw benoemde rijksgraaf en sprak de hoop uit, dat ‘het strecken mag tot luister van desselfs familie en posteriteyt’.²²

Op de terugweg van Wenen naar Almelo – de onderhandelingen met de Hongaren waren aanvankelijk vruchtbaar verlopen, maar aan het eind werden de schermut-

18 D. Schwennicke, *Europäische Stammtafeln*, Neue Folge, XVI (Berlijn, 1995) Tafel 126.

19 HCO, HA Almelo, inv. nr. 267.

20 HCO, HA Almelo, inv. nrs. 229 (1722) en 268.

21 HCO, HA Almelo, inv. nr. 230.

22 D.P.M. Graswinckel, ‘Adolf Hendrik van Rechteren heer van Almelo, staatsman en diplomaat’, in: *Overijsselse portretten. Jubileumbundel, uitgegeven ter gelegenheid van de viering van het honderdjarig bestaan van de Vereeniging tot Beoefening van Overijsselsch Regt en Geschiedenis op maandag 14 juli 1958* (Zwolle, 1958) 95-121.

selingen toch weer hervat – deed Adolf Hendrik zijn zwager in Rüdénhausen aan, nu om voor zijn broer Frederik Rudolf de hand te vragen van zijn schoonzuster Philippine Eleonore von Castell. Men kwam spoedig tot overeenstemming en het huwelijk kon in december 1706 te Almelo plaatsvinden.

Weer teruggekeerd op het huis Almelo gaf Adolf Hendrik opdracht tot het vervaardigen van twee portretten, een van hemzelf en een van zijn vrouw.²³ Deze portretten waren bestemd om in het voorhuis van het huis te worden opgehangen. Zij bevinden zich nog steeds op het huis Almelo, zij het op een wat bescheidener plaats. Naar onze huidige kunsthistorische smaak behoren deze portretten, geschilderd door een Oost-Nederlandse kunstenaar, zeker niet tot de topstukken. Maar zij werden ook niet met dat doel geschilderd. Deze portretten dienden een ander doel, namelijk de verheerlijking van de familie Van Rechteren. Zij waren kennelijk niet bedoeld om voor het nageslacht een nauwkeurig beeld na te laten van de voorgestelden, maar eerder om een beeld te geven van de standing en status van de familie op dat moment in het licht van de geschiedenis van het geslacht Van Rechteren.

Adolf Hendrik van Rechteren des H.R. Rijksgraaf van Rechteren en zijn echtgenote Sofia Juliana des H.R. Rijksgavin von Castell-Rüdénhausen (*doek; foto Iconografisch Bureau, Den Haag*)

23 Gevers en Mensema, *De havezaten in Twente*, 72.

Adolf Hendrik en zijn vrouw zijn ten voeten uitgebeeld. Dergelijke portretten uit die tijd zijn tot op heden niet aangetroffen in Overijssel en ook elders zijn zij zeldzaam.²⁴ Zij zijn dus duidelijk gemaakt om te imponeren. Opvallend is, dat mevrouw van Rechteren, Sofia Juliana von Castell, over haar japon heel duidelijk een donkerrode mantel draagt, waarvan de voering op onbescheiden wijze wordt getoond. Die voering bestaat uit bont van hermelijn en dient hier uitdrukkelijk om haar status als rijksgravin te benadrukken. Dat Adolf Hendrik zelf in een harnas is geportretteerd, mag als vanzelfsprekend gelden. Het wijst op zijn riddermatige status. Bovendien drapeert hij om zich heen ook een donkerrode mantel, gevoerd met hermelijn, zij het echter op een bescheiden wijze. Kennelijk is dat een verwijzing naar zijn status als graaf van het Heilige Roomse Rijk. Beide portretten zijn te beschouwen, naar mijn smaak, als icoenen van een zelfbewust adellijk echtpaar, dat hiermede zijn plaats opeist. Niet ten opzichte van de bewoners van de heerlijkheid Almelo en Vriezenveen, want die wisten toch wel wie zij waren, maar vooral jegens standsgenoten, die de conventies en de codes kenden, zodat zij goed ingeprent kregen wie de bewoners van het huis waren.

Hoe verging het ondertussen de overige Van Rechterens? De oudste broer van Adolf Hendrik, Johan Zeger, had het oude stamslot Rechteren bij Dalfsen verworven. Uit zijn huwelijk met Agnes Sofia van Raesfelt, met wie hij in 1685 was getrouwd, werden zeven kinderen geboren, onder wie twee zoons: Joachim Hendrik Adolf en Jan Willem Reinert. Deze laatste verkreeg de heerlijkheid de Eze van zijn moeder, maar overleed ongehuwd. De ouders overleden al vroegtijdig, waardoor de voogdij aan hun oom Adolf Hendrik van Rechteren toeviel. Geen wonder, dat hij passende huwelijkskandidaten voor zijn pupillen wenste en vooral voor de oudste zoon van zijn broer. Kennelijk was het contact van Adolf Hendrik met zijn zwager Zu Castell op het kasteel Rüdénhausen ook van belang om een goed huwelijk voor de oudste zoon van zijn reeds overleden broer te arrangeren. Door huwelijken waren de families Von Castell en de Schenken von Limpurg verschillende malen met elkaar verwant. De familie Schenk bezat evenals het geslacht von Castell het recht op een plaats in het *Reichsgrafenkollegium* van Frankenland, als bezitter van het graafschap Limpurg. Dit graafschap kende weer verschillende onderdelen als Speckfeld, Schmiedelfeld, Gröningen, Obersontheim, Gaildorf en Michelbach. Zu Castells nicht Amalia Alexandrine Friederike Schenk von Limpurg-Speckfeld, met rechten op het Speckfeldse gedeelte van het graafschap Limpurg, was in 1710 weduwe geworden van Johan Georg Graf von Wolframsdorff. Joachim Hendrik Adolf werd een goede kandidaat bevonden voor deze aantrekkelijke weduwe.

Opnieuw werd diep in de buidel getast door de familie Van Rechteren, zodat in december 1711 te Sommerhausen in Frankenland een luisterrijke bruiloft kon worden gehouden. De bruid nam een echt graafschap mee ten huwelijk, het graafschap Limpurg-Speckfeld en daarmee ook zitting in het *Reichsgrafenkollegium* of de Frankische Gravenbank. Omdat een vrouw in die tijd niet zelfstandig kon optreden, werden haar rechten door haar man uitgeoefend. Sedertdien vinden we Joachim van Rechteren dan ook vermeld als ‘des Heiligen Roomse Rijksgraaf van Rechteren Limpurg’, soms aangevuld met de toevoeging ‘Speckfeld’.

²⁴ Vgl. J.C. Bierens de Haan, e.a., ed., *Gelderse gezichten. Drie eeuwen portretkunst in Gelderland 1550-1850* (Zwolle, 2002) 124 (nrs. 34 en 35, portretten van Thomas Quadt van Wickeradt en Maria Torck).

Vorsten en graven

Hoe zat dat nu met die Gravenbank? Het Frankenland, tegenwoordig het noorden van de Beieren, maakte deel uit van de Frankische Kreits van het Heilige Roomse Rijk, zoals de Nederlanden tot 1648 deel uitmaakten van de Bourgondische Kreits van datzelfde Rijk. Vanouds bestond de Kreits uit vertegenwoordigers van de soevereine vorsten en steden in dat gebied, die ook voor de vergaderingen van de Rijksdag werden uitgenodigd. In 1521 kwam een nieuwe verordening op het bestuur van het Duitse Rijk. De grenzen van de verschillende Kreitsen werden definitief vastgelegd, alsmede hun interne organisatie. In de Frankische Kreits werden de soevereine gebieden opgedeeld in vier 'Banken' of 'Kollegiums', welke indeling tot het einde van het oude Rijk zou blijven gelden.²⁵

De eerste bank gold die van de geestelijke vorsten, bestaande uit de stichten Bamberg en Würzburg, de bisschop van Eichstätt en de landcommandeur van de Duitse Orde van de balije Franken. De tweede gold de wereldlijke vorsten, aanvankelijk alleen de Markgraven van Brandenburg met de beide takken Ansbach en Kulmbach uit het huis Hohenzollern, alsmede de graven van Henneberg. Nadien kwamen daar nog bij de door de keizer in de vorstenstand verheven graven von Schwarzenberg (1671), Löwenstein-Wertheim (1711) en Hohenlohe-Waldenburg (1746). Deze laatste hadden daarvoor zitting in de derde bank, die van de soevereine graven en heren, naast de graven zu Castell, Erbach en Schenk von Limpurg, alsmede de graven von Dernbach, von Giech en ten slotte de Schönborns. De laatste bank gold die van de grote vrije Rijksstad Neurenberg en de kleinere steden Rothenburg, Wunsiedel, Schweinfurt en Weissenburg.

Het was zeker een complexe samenstelling, ook nog doordat vorsten buiten de Frankische Kreits door erfenis in het bezit geraakten van aanzienlijke gebiedsdelen en daardoor ook stem hadden in de Kreits. Zo verwierven de graven van Löwenstein, aanvankelijk afkomstig uit Schwabenland, sinds 1556 een stem als erfgenamen van de oorspronkelijke graven van Wertheim. Evenzo traden sedert 1583 de landgraven van Hessen-Kassel op als erfgenamen van de graven van Henneberg. Vanaf het midden van de zeventiende eeuw lag ook de godsdienstige overtuiging in de verschillende gebiedsdelen vast en was ongeveer de helft, daaronder natuurlijk de gebieden van de geestelijke vorsten, katholiek gebleven en had de andere helft de nieuwe leer omarmd. Bestond de Frankische Kreits uit niet meer dan 27 territoria of soevereine gebiedsdelen, aan het begin van de achttiende eeuw werden die vertegenwoordigd door 43 vorsten op de Rijksdag. Een goed voorbeeld daarvan vormt de familie Schenk von Limpurg.²⁶ Met het overlijden van Friedrich IV in 1474 ontstonden de hoofdtakken Limpurg-Gaildorf en Limpurg-Speckfeld. Toen in 1690 de laatste vertegenwoordiger van de tak Limpurg-Gaildorf stierf, vererfden daarvan gedeelten op de families van de graven van Waldeck, Isenburg-Meerholz en Pückler en voor een deel ook op de families Reuss, Sachsen-Gotha, Schwarzburg-Rudolstadt en Mecklenburg-Schwerin, als ook op de families Solms, Leiningen en Salm. Toen graaf Georg Eberhard Schenk von

25 R. Endres, *Der fränkische Reichskreis* (Augsburg, 2003) 9.

26 Schwennicke, *Europäische Stammtafeln*, XVI, Tafel 140.

Limpurg-Speckfeld in 1703 overleed, werd diens gedeelte verdeeld onder zijn drie dochters en kwamen gedeelten in de families Graevenitz, Walz en Van Rechteren.²⁷ Bij het ineenstorten van het oude rijk verloren, zoals eerder verhaald, veel van deze families hun soevereine rechten. Voor dit verlies werden zij krachtens besluit van de Duitse bondsdag van 1829 schadeloos gesteld. Zo werden dus de Van Rechterens – de nakomelingen van Johan Zeger van Rechteren en Amalia Schenk von Limpurg noemden zich dan ook consequent Van Rechteren Limpurg – bedacht met de ‘ebenbürtigkeit’ met de Duitse vorstenhuizen en het predikaat ‘Erlaucht’ voor de eerstgeborene.

Met vorstenkroon en hermelijnmantel

Getracht is te laten zien de Van Rechterens op verschillende niveaus hun bestaan als adellijk geslacht vorm gaven. De manier waarop zij zich presenteerden, niet zozeer door het uitoefenen van hun verschillende rechten maar eerder door presentie in portretten en heraldisch prachtvertoon, geeft blijk van hun kijk op zichzelf vanuit hun dynastieke betrokkenheid bij goed en familie.²⁸ Dit dynastieke aspect komt duidelijk tot uiting in het *Hausvertrag* van de familie Van Rechteren Limpurg uit 1819. In dat kader is het gebruik van vorstenkroon en wapenmantel van hermelijn terecht, ongeacht het Nederlandse adelsrecht.

De presentie van de familie Van Rechteren Limpurg strekt zich tegenwoordig ook uit tot de depots van het Historisch Centrum Overijssel te Zwolle. Ondanks het streven naar gebruik van uniforme dozen en etiketten weet ook hier de argeloze beschouwer van de schier eindeloze rijen stellingen, dat er iets bijzonders aan de hand is. In dit geval wordt men geconfronteerd met een rudiment van het eeuwenoude streven van een familie om zich te manifesteren.

²⁷ *Die Wappen des hohen deutschen Adels*, I (Neustadt an der Aisch, 1972), Anhang 28-30.

²⁸ A.J. Mensema, ‘Het heraldisch prachtvertoon van de familie Van Rechteren’, *Overijsselse historische bijdragen*, CVII (1992) 5-31.